

TÜRKİYE'DE ERKEN GENEL SEÇİMLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ

Cemal ALTAN*

Özet

Ülkemizde 1980 yılına kadar seçimler, çoğunlukla normal zamanında yapılmıştır. Ancak 1980 yılından sonra yapılan 7 seçimin tümü Anayasa'da belirtilen normal zamanından, yaklaşık bir yıl önce yapılmıştır. 1980'den sonra yapılan genel seçimlerin 5 yıllık normal yasama döneminden önce yapılmasının bir çok nedeni vardır. Bu nedenlerden bir kısmı sadece Türkiye'ye özgü iken; önemli bir kısmı da neredeyse Dünya'nın her tarafında karşılaşılabilecek genel nedenlerdir. Türkiye'ye özgü nedenlerden bir kısmı da (özellikle siyasal kültür düzeyinin düşüklüğü, hoşgörü ve uzlaşma kültürünün tam oluşmamış olması, askerinin siyasete müdahalesi v.b.nedenler) aslında Türkiye gibi henüz siyasal olgunluk düzeyine ulaşmamış, yarı gelişmiş ülkelerin önemli bir bölümünde de görülebilecek erken genel seçim nedeni olabilmektedir. Özellikle 1980 sonrasında Türkiye'de görülen erken genel seçim geleneği, aslında büyük sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların başında da henüz seçimlerin normal zamanına çok uzun bir süre kala, ülke gündeminin seçim konusuyla meşgul edilmesi gelmektedir,

Anahtar Kelimeleri: Erken Genel Seçim Geleneği, Siyasal Olgunluk, Siyasal Kültür

Abstract

In Turkey, general elections were rarely held before the end of the electoral period until 1980. However, due to various reasons, all the 7 elections after 1980 were held about one year before the expiration of the electoral period determined as five years by the Constitution. Some of the reasons of these early elections are specific to Turkey whereas most of them are general causes that may occur all around the World. Moreover, some of the causes particular to Turkey, such as the underdeveloped state of political culture as well as of the culture of tolerance and reconciliation and the military interventions in politics, can be also observed in developing countries similar to Turkey. The vulgarisation of early elections after 1980, have actually brought about serious problems among which the overwhelming presence of elections in the public agenda long before the expiration of the electoral period appears at the top.

Key words: Tradition of early general elections, political maturity, political culture

* Yrd.Doç.Dr., Mersin Üniv. İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi

Erken Genel Seçimler Türkiye'nin Yazgısı mı?

Türkiye'de 1982 Anayasası'nda yapılan düzenlemeyle yasama döneminin 5 yıla çıkarılmasından bugüne, hemen hemen her seçim döneminde seçimlerin normal zamanına çok uzun bir süre kala erken seçim tartışmalarının başladığına tanık olmaktadır.

Bu nedenle de bu çalışma, aslında 1980 sonrasında yapılan genel seçimlerin tümünün neden normal süresinden önce yapıldığını tartışmaktadır. Ancak karşılaştırma yapmak amacıyla yeri geldiğinde 1980 öncesinde yapılmış olan seçimlere de değinilmektedir. Ayrıca bu çalışma, Türkiye'de ülkeyi erken genel seçime hangi gelişmelerin götürdüğünü ve bu gelişmelerin her durumda ülkeyi erken genel seçimlere götürmeye yeterli olup olmadığını da ortaya koymaya çalışmaktadır.

Ülkemizde en son 22 Temmuz 2007 günü yapılan genel seçimlere özellikle bir yıl kala başlayan ve özellikle de Cumhurbaşkanlığı seçimleri ekseninde hararetli tartışmalara konu olan seçim tartışmaları, seçimlerin normal zamanında, yani 2007 yılının Kasım ayında, yapılması beklentilerini boşa çıkardı. Belki de 1980 sonrasında ilk defa bir genel seçimin zamanında yapılacağı umudu insanlarda oluşmaya tam başlamışken, yukarıda da belirttiğimiz gibi Cumhurbaşkanlığı seçimleri konusundaki yoğun tartışmalar, insanların bu umudunu suya düşürdü ve seçimlerin tekrar erkene alınması zorunluluğu doğdu.

Bununla birlikte özellikle son zamanlarda Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın AKP aleyhine açtığı kapatma davası, bu davada halen fiili olarak AKP milletvekilliği yapmakta olan 29 kişi hakkında 5 yıl siyasi yasak talebi ve meclisin yüzde beşinin boşalması durumunda Anayasaya göre bir ara seçime gitme zorunluluğu, ülkemizde bir kez daha dikkatlerin erken genel seçim konusuna çevrilmesine neden oldu. Erken genel seçim konusu AKP'nin kapatılma davasıyla birlikte tekrar gündeme gelmeye başladı. Ancak zayıf bir olasılık da olsa 2008 yılı içinde bir erken genel seçim yapılması söz konusu olabilir. Kapatılma davasıyla birlikte kamuoyunda veya gizli platformlarda kapatılma davası ve sonrasında ortaya çıkması muhtemel gelişmeler konusunda çok yoğun tartışmalar yürütülmektedir. Bu tartışmaların bu yasama döneminde diğer seçim dönemlerine göre çok erken başladığı söylenebilir. Çünkü 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinin üzerinden henüz 8-9 ay gibi kısa bir süre geçmişken erken genel seçim tartışmaları başladı. Peki bu dönemde olduğu gibi daha önceki dönemleri de kapsayacak şekilde se-

çimlerin normal zamanından önce yapılmasının nedenleri nelerdir? Neden parlamento dönemi tamamlanmadan sürekli erken genel seçim tartışmaları yapılmaktadır? Bu sorulara doğru cevap verebilmek için, önceki yasama dönemlerine ve özellikle de tartışmaların başlama zamanlarına bakmak gerekir.

Ay bazında değil de yıl bazında değerlendiresek; 1946'da çok partili hayata geçişten itibaren ara rejim dönemleri (27 Mayıs ve 12 Eylül askeri darbe dönemleri) ve 1957 seçimleri hariç, 1983 seçimlerine kadar genel seçimler normal zamanlarında yapılmıştır. 1982 Anayasası (md.77/1)'nın seçim dönemini 5 yıla çıkarmasına kadar olan dönemde yapılmış olan genel seçimler (1946, 1950, 1954, 1961, 1965, 1969, 1973, 1977 genel seçimleri), meclisin Anayasaların öngördüğü 4 yıllık yasama süresi sonunda yapılmıştır. Bu dönemde ara rejimler hariç tutulursa sadece 1957 genel seçimlerinin normal yasama döneminden önce yapıldığını görüyoruz. Bunun temel nedeni de Demokrat Partinin siyasal gelişmelerin kendi aleyhine işlediğini düşünerek, CHP'nin yükselişini durdurmak ve bu dönemde muhalefetin kendi aleyhine güç birliği oluşturmasına engel olmak için, durum daha fazla kötüleşmeden, bir baskın seçimle iktidar süresini uzatma isteğiydi (Sezer,1994: 245). Demokrat Parti, bir yandan muhalefetin güç birliği yapmasını engelleyecek hukuksal düzenlemeler yapmaya çalışırken, diğer yandan da muhalefetin birleşmesi halinde bile güçlenmesini sağlayacak yeterli zamanı onlara tanımama konusunda çalışmalar içine girmişti. İşte bu çalışmaların bir ayağı da seçimlerin erkene alınmasıydı. (Eroğul,1990: 124). Sonuç Demokrat Parti'nin korktuğu gibi oldu. CHP, 1954 seçimlerine göre yükselişe geçmişti (Akşin,2005: 218).

1982 Anayasası'yla meclis yasama süresinin 5 yıla çıkarılması, seçimlerin normal zamanında yapılması kuralını bozmuş, bu da erken genel seçim geleneğini başlatmıştır. 1982 Anayasası'yla yasama döneminin 5 yıla çıkarılmasının temel gerekçelerinin başında iktidara gelen partinin programını daha geniş bir zaman dilimi içinde daha rahat bir şekilde yürütmesi için gerekli ortamın hazırlanması ve erken genel seçim tartışmalarının önüne geçilmesidir.

Ancak bu amaç gerçekleştirilemedi. Bunun nedenlerinin başında, hem siyasal partilerin günün koşullarından çok çabuk etkilenecek, kendileri lehine bir siyasal ortam hissettiklerinde hemen seçimlere başvurma istekleri, hem de 4 yıllık yasama dönemi geleneğinin bu dönemde de terkedilmemesidir.

Erken genel seçim geleneğinin başladığı 1980 sonrası dönemdeki seçimlerden 2002 ve 2007 genel seçimleri hariç diğerleri dört yıllık aralıklarla yapılmıştır. Ancak seçimlerin dört yılda bir yapılma geleneğini bozan ilk seçim 2002 genel seçimleridir. 1999 Genel seçimleriyle başlayan yasama dönemi, Başbakan Ecevit'in yoğun çabalarıyla hükümeti ayakta tutma çabalarına rağmen, üçlü koalisyon hükümetinin kararıyla sona erdirildi ve 2002 Kasım'ında yeniden seçimler yapıldı. Böylece 1954-57 döneminden sonra ilk defa bir yasama dönemi üç yıl gibi kısa bir süre devam edebildi.

Erken Genel Seçim Geleneği

1982'de Anayasa, halkoyuyla kabul edildikten sonra, siyasal hayatın tekrar sivilleştirilmesi gereği ortaya çıkmış ve bu doğrultuda 22.04.1983 tarihinde 2820 sayılı "Siyasi Partiler Kanunu" çıkarılmıştır. Parlatmentonun yeniden oluşturulması için de 1983 tarihinde milletvekili seçimlerinin yapılması gündeme gelmiş ve bu nedenle de 10.06.1983 tarihinde 2839 sayılı "Milletvekili Seçimi Kanunu" çıkarılmıştır.

Yapılan bu yeni yasal düzenlemelerle 1983 yılında seçimler yapılmış, ANAP, beklenenin aksine seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştı. Bu seçimlerde ülke genelinde % 45.1 oranında oy alan ANAP, seçim sistemi sayesinde 400 üyelik parlamentoda 211 milletvekiliyle % 52.75 oranında temsil hakkı kazanmıştı (Öztekin, 2007: 192). ANAP'ın dört eğilimi (milliyetçi, muhafazakar, liberal ve demokrat) bir araya getirip, bütünleştirici bir rol üstlendiğini kamuoyuna yayması, kendisine büyük oranda oy kazandırmıştı. Aslında bu, bir yandan da sağ-sol ayrımını reddederek, bir anlamda siyasette çeşitliliği getirmişti (Şeker, 1996: 31). ANAP'ın özellikle ekonomide değişim yaratma arzusu, ekonomideki devlet denetiminin asgariye indirileceği, serbest piyasa ekonomisine geçileceği, enflasyon oranının % 20'lerin altına indirileceği ve gelir dağılımının adaletli olarak yapılacağı vaatleri, bu partinin diğer partilerden daha farklı olduğu izlenimi yaratmıştı. Ayrıca, halkın askeri cuntanın baskıcı yönetiminden bir an önce kurtulma isteği, askeri yönetime bir tepkinin oluşmasına neden olmuştu. Bu tepki, halkın, askeri yönetimin isteğinin tersi yönünde oy kullanmasına neden olmuş ve büyük seçmen kitlelerinin ANAP etrafında kümelenmesine yol açmıştı (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2003: 68).

Böylece halktan büyük destek gören ANAP, bu güç sayesinde özellikle ekonomide Özal'ın deyiimiyle bir "transformasyon" gerçekleştirmişti. Eko-

nominin dışa açılması ve ithalatın serbestleştirilmesiyle piyasada mal bolluğunun yaratılması, ANAP'a olan güveni daha da arttırmıştı.

Böyle bir halk desteğini arkasında gören ANAP, bir süre daha iktidarda kalmayı düşlerken, 12 Eylül iktidarı tarafından siyaset yapması yasaklanan liderlerin, özellikle Demirel'e, 6 Eylül 1987 günü yapılan halk oylamasıyla, siyasete dönme yolunun açılması, bu partinin bir erken genel seçim için hazırlıklar yapmasına neden olmuştu. Çünkü dönemin Başbakanı Turgut Özal, siyaset yapma yasağı kaldırılan liderlerin, tekrar siyasete dönüp, emanet olarak bıraktıkları partilerinin başına geçmeleriyle, güç kazanmalarına fırsat vermeden bir baskın seçim yapma isteğindeydi. Özal, bu isteğini gerçekleştirmek için fazla beklemedi. Ancak önünde bir engel vardı. Bu da "Milletvekili Seçimi Kanunu"nda belirtilen, "milletvekili genel seçimlerine meclis tarafından karar verilmesi halinde doksan günden az olmamak kaydıyla meclisçe seçim tarihi belirlenir" şeklindeki hükümdü. Bu hükme göre siyasi yasakları kaldırılan liderlerin toparlanması için yeterli zaman var demektir. Ancak Özal, söz konusu liderlerin tekrar toparlanması için bu kadar süreyi tanımaya niyetli değildi. İlk iş olarak "Milletvekili Seçimi Kanunu"nda değişiklik yapma yoluna gidildi. 6 Eylül 1987'de yasakların kaldırılmasından sonra, olabilecek en kısa zamanda meclisçe bir seçim kararının alınması durumunda bile genel seçimlerin Aralık ayından, hatta büyük bir ihtimalle de 1988 yılının Ocak ayından önce yapılması mümkün görünmüyordu. Aralık veya Ocak aylarının iklim koşulları da göz önünde tutulursa, seçimlerin en erken Mart veya Nisan aylarında yapılması olasıydı. Yaklaşık 6 aylık bir süre de yasakları kaldırılmış liderler için yeterli olabilirdi. Ancak Özal, bunun da önüne geçmek için, 2839 sayılı "Milletvekili Seçimi Kanunu"nda bir değişiklik yaparak "seçimlere meclisçe karar verilmesi halinde en erken 90 gün içerisinde seçimlerin yapılacağı"na dair hükmü kaldırttı. 10 Eylül 1987 tarihinde çıkarılan 3403 sayılı yasayla "meclisçe yeni bir erken seçimin yapılmasına karar verilirse, seçimin yapılacağı gün de meclisçe belirlenir" hükmü getirildi. Bu hüküm doğrultusunda seçim günü 29 Kasım 1987 olarak belirlendi.

1987 genel seçimleri sonucunda da ANAP, ülke genelinde aldığı % 36.3 oranındaki oyla, meclise 292 milletvekili sokarak, mecliste % 64.9 temsil oranıyla birinci parti oldu. ANAP, büyük halk desteğini almamış olsa da meclisin büyük çoğunluğunun desteğini alarak, kendine geniş bir hareket alanı yarattı (Türk,1997: 141). Seçimlerin bir yıl erkene alınması ANAP'ın mecliste bu denli bir çoğunluğa ulaşmasına büyük katkı sağladı. Seçimler bir

yıl sonra, yani normal zamanında yapılmış olsaydı, büyük bir olasılıkla ANAP, bu orana ulaşamayacaktı.

ANAP'ın mecliste büyük oranda bir çoğunluk sağlaması, seçimlerin normal süresinde, yani 1992 yılında yapılacağı düşüncesi yaratmıştı. Ancak bazı önemli gelişmeler ANAP'ın erken genel seçime gitmek zorunda kalmasına neden oldu. Bu gelişmelerden en önemlisi; ANAP Genel Başkanı Turgut Özal'ın 1989 yılının son günlerinde Cumhurbaşkanı seçilmesi idi. Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle ANAP, bir süre uzaktan kumandayla yönetildi. Bu durum parti içinde büyük huzursuzlukların baş göstermesine, parti başkanlığı ve doğal olarak da başbakanlık için büyük mücadelelerin başlamasına neden oldu. Özal'ın kumanda etmesiyle önce Yıldırım Akbulut parti genel başkanı olmuş, ancak parti içerisinde Özal'ın ağırlığının azalmasıyla da Mesut Yılmaz, 1991'deki olağan kongrede parti genel başkanlığına seçilmiştir. ANAP'ın iktidar partisi olması nedeniyle de Mesut Yılmaz 23.05.1991 tarihinde Başbakan olmuştur.

Mesut Yılmaz, Başbakan olunca, hem parti içinde gerekli desteğe sahip olduğunu düşünerek, hem de iktidar partisi olarak girecekleri bir seçimde iktidarın olanaklarından yararlanarak tekrar iktidar olacağına inanmasıyla bir erken seçim için çalışmalara başladı. Erken genel seçim kararının alınmasında başını DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in çektiği muhalefetin de büyük etkisi olmuştu.

Meclisin 5 yıl olan normal yasama dönemi Kasım 1992'de sona erecekti. Ancak yukarıda belirttiğimiz nedenlerle seçimler bir yıl öne alınmış ve meclis, seçimlerin 1991 yılının 21 Ekimi'nde yapılmasına karar vermişti. Böylece bir kez daha seçimler normal zamandan önce yapılmış oldu.

21 Ekim 1991 günü yapılan genel seçimlerde, seçim öncesi propaganda çalışmalarında çok büyük bir performans sergileyen Süleyman Demirel başkanlığındaki DYP, gerek ülke genelinde aldığı oy oranı, gerekse de meclise sokmayı başardığı milletvekili sayısı açısından birinci parti olmuştur. Bu seçimlerde, DYP, 450 milletvekili seçilen parlamentoda 178 milletvekiliyle % 39.6 oranında temsil edilmiştir. Bu partinin ülke genelinde aldığı oy oranı da % 27 olmuştur. Ancak DYP, aldığı bu oy oranıyla mecliste tek başına iktidar olabilecek çoğunluğa ulaşamadığından bir koalisyon hükümeti kurmak zorunda kaldı. DYP, kendisi gibi merkez sağda iktidar mücadelesi veren ANAP'la bir koalisyon kurmaya yanaşmadı. Kendisine en yakın parti olarak SHP'yi gördü. Bunun nedeni de Demirel'in seçim öncesinde,

1980'den öncesinden çok farklı bir çizgide olduğu izlenimi vermesiydi. Çünkü Demirel, seçim meydanlarında Türkiye'deki sol partilere taş çıkartacak boyutta "demokrasi", "yenileşme", "çağdaşlaşma", "modernleşme", "değişim", "insan hakları" gibi konulardan bahsetmekteydi. Bu söylemler DYP'yi SHP'ye yaklaştırmaktaydı. Bununla birlikte SHP'nin de bir daha iktidara gelememe korkusunu taşıması ve böylece seçmenlerine vaad ettiklerini gerçekleştirme fırsatını bir daha bulamayacağına inanması, bu partinin DYP ile koalisyona gitmesine yol açmıştı. Böylece bu iki parti bir araya gelerek 49.cumhuriyet hükümetini kurdular.

Ancak bu dönemde 1987'de yasakların kaldırılmasıyla kurulan CHP'nin SHP ile birleşmesi, daha doğrusu CHP'nin SHP'yi iç etmesiyle koalisyon hükümetinin ortaklarından biri CHP olarak değişmiş oluyordu. CHP'nin Genel Başkanlığına seçilen Deniz Baykal'ın aktif kişiliği ve daha önemlisi, DYP ile CHP'nin özellikle "demokratikleşme" konusundaki anlaşmazlıkları koalisyonu zor duruma sokmuştu. Ayrıca CHP-SHP birleşmesinden önce de iktidarın diğer ortağı olan DYP içinde de liderlik mücadelesi verilmişti. DYP'yi birleştirmede karizmatik liderliğini en iyi şekilde kullanabilen Demirel'in Özal'ın ölümünden sonra Cumhurbaşkanı seçilmesiyle, DYP içinde de çatlaklar oluşmaya başlamış, liderlik mücadelesi çok yoğun olarak sürmüştü. Bu liderlik mücadelesinden Çiller zaferle çıkmış, ancak yine de DYP içinde tartışmalar bitmemişti. Hem DYP içindeki mücadele, hem Çillerin seçmenler önünde güven tazeleme isteği, hem de en önemlisi koalisyon partiler arasındaki uyuşmazlıklar bir erken genel seçim için uygun bir ortam oluşturmuştu. Ayrıca bunların yanında Refah Partisi'nin 1994 yerel seçimlerinde büyükşehir belediyeleri başta olmak üzere, çoğu belediye başkanlıklarını kazanması da iktidarı bir erken genel seçim için zorlayan bir başka önemli etken olmuştu.

Bu gelişmeler sonucunda meclis, 25 Aralık 1995 tarihinde bir erken genel seçim yapılmasına karar verdi. Bu, 1957 erken genel seçimleri de dahil Türkiye'de çok partili dönemde yapılan dördüncü erken genel seçim olmuştur.

Bu seçimler sonucunda da sayısal açıdan hiç bir parti mecliste tek başına iktidar olabilecek çoğunluğa ulaşamadı. Yine koalisyon hükümetlerinin kurulması gereği doğdu. Bu doğrultuda önce ANAP-DYP koalisyon hükümeti kuruldu. Ancak merkez sağı sahiplenme konusunda bu iki parti arasında uzun süreden beridir devam eden ve dönem dönem çirkin hal alan rekabet, bu iki partinin koalisyonunun kısa sürmesine neden oldu. Söz konusu koalisyonun ömrü sadece 3 ay olabildi. Ardından Necmettin Erbakan'ın Başbakan-

lığında RP-DYP hükümeti kuruldu. Özellikle 28 Şubat askeri bildirisi, yaklaşık 1 yılı aşkın bir süre devam eden bu koalisyonun da bozulmasına neden oldu. En son da ANAP-DSP ve DTP'den oluşan dışarıdan CHP destekli üç partili bir koalisyon hükümeti kuruldu, bu koalisyonun da ömrü uzun olmadı. ANAP ile CHP arasında yolsuzluklar konusundaki anlaşmazlık, ANAP'ın hükümetten istifa etmesine neden oldu. Bir kaç hükümet denemesinden sonra ANAP ve DYP'nin desteklediği Ecevit azınlık hükümeti kuruldu. Bu hükümet de ülkeyi yeni seçimlere götürdü.

18 Nisan 1999'da tekrar bir erken genel seçime gidildi. Bu seçimlere de Abdullah Öcalan'ın ve bunun yanında Şemdin Sakık gibi PKK'nın üst düzey yöneticilerinin yakalanması damgasını vurdu.

PKK'ya karşı kazanılan bu başarı sayesinde DSP, bu seçimlerden % 22 oy oranıyla birinci parti olarak çıktı. Yine bu seçimlerde MHP, PKK konusundaki bu gelişmeleri çok iyi bir şekilde siyasi malzeme olarak kullanarak, bunu oya dönüştürme başarısı gösterdi ve % 18 oy oranıyla ikinci parti oldu. Bu iki parti ile birlikte FP, ANAP ve DYP de % 10 ülke barajını aşarak meclise girme hakkını elde etti. CHP ise % 9'a yakın oy oranıyla meclis dışında kaldı.

Ecevit'in Başbakanlığında DSP, MHP ve ANAP'tan oluşan bir koalisyon hükümeti kuruldu. Hükümet, özellikle Ecevit'in yoğun çabalarıyla ayakta kalabiliyordu. Koalisyon partileri arasındaki en önemli anlaşmazlık konularından biri Cumhurbaşkanlığı konusu oldu. Görev süresi 2000 yılında dolan Süleyman Demirel'in yerine seçilecek Cumhurbaşkanı konusunda partiler arasında bir konsensus yoktu. Ecevit, Demirel'in görev süresini uzatma konusunda kamuoyunda "5+5 formülü" olarak bilinen, bir kişinin üst üste iki defa 5'er yıllık süreyle Cumhurbaşkanlığı yapabilmesine olanak sağlayan, bir formül geliştirdi. Fakat bu teklif mecliste reddedildi. Bunun üzerine uzun tartışmalardan sonra Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer isminde uzlaşıldı. Ancak bu isim aynı zamanda hükümetin yıkılmasında da etkili oldu. 19 Şubat 2001'deki Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Anayasa Kitapçığı fırlatmayla başlayan ve Ecevit tarafından "devletin tepesinde kriz var" sözüyle sembolleşen olay, ülkede bir ekonomik krizin ateşleyicisi oldu. Zaten birliktelikleri pamuk ipliğine bağlı olan koalisyon partileri, bu ekonomik krizle birlikte iyice birbirlerini suçlamaya başladılar. Devletin tepesindeki bu tartışmalar, ekonomide krizin önlenmesi yerine büyümesine neden oluyordu. Kemal Derviş'in Amerika'dan çağrılarak ekonominin başına oturulması, bir nebze de olsa krizi hafifletti. Ancak bu kriz hükümeti çok zor

duruma soktu. Artık erken seçim dışında bir çıkar yol kalmamıştı. Hükümeti erken seçime zorlayan bu nedenin yanında Başbakan Ecevit'in hastalığının görevini yapamayacak kadar ağırlaşması ve ayrıca yine yoğun toplumsal muhalefet ve iktidar partiler arasındaki sert tartışmalar ülkeyi bir erken genel seçime götürdü.

Türkiye, 1980 sonrasındaki erken genel seçim geleneğini bu dönemde de sürdürdü. Üç parçalı koalisyon hükümeti baskılara dayanamayarak, bir erken seçim kararı aldı ve 3 Kasım 2002 günü erken genel seçimler yapıldı. 14 Ağustos 2001'de kurulan yani henüz emekleme aşamasında olan AKP, bu seçimlerin galibi oldu. AKP, Ülke genelinde aldığı 34.4 oranındaki oyla birinci parti oldu. Bu seçimlerde % 10 ülke barajını aşan bir diğer parti de % 19.4 oranında oy alan CHP idi. Bu seçimler uzun süreden beridir, Türkiye'nin özlediği tek parti iktidarına olanak hazırladı. AKP, TBMM'nin % 65'e yakın bir çoğunluğunu elde ederek tek başına iktidar oldu.

AKP, çok partili yaşama geçişten bugüne, en uzun süre iktidarda kalan parti oldu. Ancak seçimlerin tam beş yıllık yasama dönemi doldurularak yapılması beklenirken görev süresi dolan Cumhurbaşkanı Sezer'in yerine kimin seçileceği tartışmaları, bu tartışmalara sivillerle birlikte askerlerin de dahil olması ve askerlerin bu konuda 27 Nisan 2007 gecesi yayınladıkları ve çoğu kesimlerce e-muhtıra olarak nitelendirilen bildiri yayınlaması, yine bu konuda devam eden Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde CHP'nin Anayasa Mahkemesine dava açarak bu süreci sekteye uğratması, hükümeti beş yıllık yasama süresi dolmadan normal seçim zamanına dört ay kala erken seçim kararı almaya zorladı.

Alınan kararlar seçimler 22 Temmuz 2007'de yapıldı. Bu seçimleri de oyunu büyük oranda arttıran AKP kazandı ve tek başına hükümeti kurarak çalışmalarına başladı. Ancak bu defa seçimlerin üzerinden daha 7-8 ay gibi bir süre geçmeden, AKP hakkında Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından partinin kapatılması ve parti genel başkanı ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün de içinde yer aldığı 71 kişi hakkında 5 yıl süreyle siyasal yasak getirilmesi talebiyle Anayasa Mahkemesine dava açılması, erken seçim tartışmalarını tekrar gündeme getirdi. Ancak bu defa tartışmalar çok erken başladı. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın talebi eğer Anayasa Mahkemesi tarafından olduğu gibi kabul edilirse, şu anda mecliste görev yapan 29 parlamenterin milletvekilliği düşecek ve zorunlu olarak bir ara seçime gitme gereği ortaya çıkacaktır. Bu durumda kamuoyunda yapılan tartışmalarda üzerinde durulan konulardan biri de ara

seçim yerine bir erken genel seçime gitme yoludur. Çok fazla kabul görme-
mekle birlikte böyle bir yola gidilmesi halinde hem yepyeni bir erken genel
seçim nedenimiz olacak ve hem de Türk siyasal yaşamında en az süre görev
yapan bir parlamento dönemine tanık olacağız.

Erken genel seçimlere yol açan gelişmeleri özetleyecek olursak; 1987
genel seçimlerinde Özal, arkasına aldığı büyük halk desteğini yitirmemek ve
1987 yılında yapılan, siyasal yasakların kaldırılmasına ilişkin referandumda,
eski güçlü politikacılardan Süleyman Demirel başta olmak üzere bir çok
siyasetçiye getirilen siyaset yapma yasağının kaldırılmasına ilişkin yasanın
kabul edilmesiyle, siyasal yasaklıların siyaset sahnesine dönüp, güç kazan-
malarına fırsat vermeyerek bir baskın seçimle tekrar iktidar olmak için erken
genel seçim kararını meclisten çıkarmıştır. 1991'de erken genel seçimlerine
gidilmesinde ise; ANAP Genel Başkanlığına seçilen Mesut Yılmaz'ın kendi-
sini Özal'ın gölgesinden kurtarma isteği ve daha önemlisi muhalefetin baskı-
sı etkili olmuştur. 1995 erken genel seçimlerinin yapılmasında da yine yeni
parti genel başkanlığına seçilen bir parti liderinin, Tansu Çiller'in, kendisini
eski parti lideri Süleyman Demirel'in baskısından kurtarma isteği, CHP ile
SHP'nin birleşmesiyle CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın koalisyon hü-
kümetinin bir diğer ortağı olması, koalisyon hükümetini oluşturan partilerin
hükümet icraatlarında anlaşamaması ve az da olsa muhalefet partilerinin
erken seçim konusundaki baskıları etkili olmuştur. Yine 2000 yılında yapıl-
ması gereken seçimlerin bir yıl erkene alınmasının nedenlerinin başında,
askerlerin 28 şubattaki bildirimleri gelmektedir. Ayrıca güçlü tek partili hü-
kümetlerin kurulamamış olması ve siyasal belirsizlik, seçimlerin erkene
alınmasının başka nedenleri olmuştur. 1999 seçimleriyle oluşan parlamento-
nun uzun ömürlü olamamasının nedenleri ise daha çok ekonomiktir. Şubat
2001'de yaşanan ekonomik kriz koalisyon hükümetini erken seçime zorla-
mıştır. Ayrıca bu dönem açısından bir başka neden de hükümetin üç partiden
oluşması ve bu partilerin gerek dünya görüşlerinin gerekse de öncelikli he-
deflerinin farklı olmasıdır. 2002 yılında yapılan erken genel seçimlerinden
iki partili bir meclis yapısı çıkmıştır. İstikrarlı bir siyasal yapı oluşmuştur.
Ancak Cumhurbaşkanlığı seçimi konusundaki tartışmalar bu dönem meclisi-
nin de tam zamanını doldurmasına olanak sağlamamıştır. 2007 seçimleri de
işte bu Cumhurbaşkanlığı seçim tartışmaları nedeniyle erken seçim halini
almıştır. AKP'nin kapatılma davası Anayasa Mahkemesi tarafından Yargıtay
Cumhuriyet Başsavcısının talebi doğrultusunda yani partinin kapatılması ve
parti mensuplarından 71 kişiye 5 yıl siyaset yasağı getirilmesi kararı verilirse
çok kısa zaman içinde bir erken genel ihtimaliyle karşı karşıya kalabileceğiz.

Yukarıda saydığımız gelişmeler ülkede demokratik siyasal kültürün yerleşmesini büyük oranda sekteye uğratmaktadır. Demokratik yapının en önemli unsuru olan siyasal partiler, bir yandan demokrasiyi ayakta tutan bir yandan da kendi varlıklarını bu rejime borçlu olan kurumlardır (Sarıbay, 2001: 1). Ancak demokrasilerde bu kadar önemli işlevleri olan siyasal partiler, ülkemizde erken genel seçimlerle yıpratılmaktadır. Bir seçimde çok başarılı olan bir parti bir sonraki seçimlerde çok büyük oranda bir oy kaybına uğrayabilmektedir. Bunun yanında siyasal iktidara sahip parti ya da partiler parti programlarında belirledikleri politikaları hayata geçirmeye zaman bulmadan bir erken genel seçimle yerlerini başka partilere bırakabilmektedirler. Bu da demokrasinin yerleşmesini ve politik kültürün oluşmasını büyük oranda yavaşlatmaktadır.

Seçimlerin sık aralıklarla yapılmasının bir diğer handikapı da siyasal kurumsallaşmayı engellemesidir. Huntington, kurumsallaşmayı “örgütler ve prosedürlerin değer ve istikrar kazanması” (Huntington, 1968: 12) olarak tanımlamaktadır. Yine kurumsallaşma, Kalaycıoğlu’na göre örgütlerin iç yapılarında kuralların istikrarlı ve belirgin hale gelmesidir (Kalaycıoğlu, 2007: 337). Bu açılarından bakılınca ülkemizde siyasal partilerin örgüt yapısı açısından bir süreklilik ve istikrar kazanamadıklarını söyleyebiliriz. Özellikle seçimlerin çok sık aralıklarla yapılması, öncelikle ülkemizdeki siyasal parti sisteminin kurumsallaşmasını engellemektedir. Sürekli değişen parti sistemi yapısı ülkede siyasal istikrarın devamını zorlaştırmaktadır.

Türkiye’de özellikle 1980’den sonra genel seçimlerin normal sürelerinden önce yapılmasının nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Özellikle 1987 genel seçimlerinin erkene alınmasında olduğu gibi, mecliste çoğunluğa sahip bir parti, siyasi konjonktürün kendi lehine işlediğini anladığında seçimlere gidebilmektedir. Buna benzer bir durum 1957 genel seçimlerinde de yaşanmıştı. Demokrat Parti, muhalefetin kendi arasında işbirliği yapmasının seçimlerde kendi aleyhine bir sonuç doğurabileceğini düşünerek, muhalefetin daha fazla güçlenmesine olanak tanımamak için bir erken genel seçim kararını meclisten çıkarmıştı. Aslında bu, muhalefeti işbirliği yaptığı için cezalandırmak anlamına gelmekteydi (Kongar, 1985: 166).

2. Genel başkanını genel seçimlere kısa bir süre kala değiştiren ve mecliste çoğunluğu elinde tutan bir siyasi parti, özellikle parti liderinin kendisini önceki liderin etkisinden kurtarmak için bir erken seçime gidebilmektedir. Diğer bir ifadeyle eğer yeni seçilen lider rüştünü ispatlamak ve toplumsal meşruiyet kazanmak için bir erken genel seçime gitme yolunu seçebilir. Bu-

nun en iyi örnekleri 1991 ve 1995 erken genel seçimleridir. Bu seçimlerin birincisinde Mesut Yılmaz, hem kendini partinin eski genel başkanı olan Turgut Özal'ın etkisinden kurtarmak ve aynı zamanda halkın desteğini alarak, daha güçlü bir meclis grubuyla siyasal iktidara sahip olmak amacıyla bir erken genel seçim kararını meclisten çıkardı. İkincisinde ise; DYP Genel Başkanlığına seçilen Tansu Çiller, bir yandan Demirel'in gölgesini üstünden atmak bir yandan da güçlü bir halk desteğini almak için erken genel seçime gidilmesini sağladı.

3. Yine 1995 ve 2002 erken genel seçimlerinde olduğu gibi, hükümeti oluşturan koalisyon ortaklarının hükümet politikalarında anlaşmazlığa düşmesi, çoğu zaman bir erken genel seçime gidilmesini gerekli kılmaktadır. Bazen koalisyon ortakları arasında kan uyuşmazlığı görülebilmektedir. Birbirinden farklı programlara sahip partiler bazen zorunluluktan, bazen de hükümet olmanın cazibesinden kaynaklanan nedenlerle bir araya gelebilmektedirler. Ancak hükümetlerin kurulmasından çok kısa bir süre farklılıklar bir başka deyişle kan uyuşmazlığı gün yüzüne çıkmaya başlar, bu durumda birlikteliğin zoraki devam ettirilmeye çalışılması ülke yönetiminde büyük zafiyetlerin ve keşmekeşliklerin ortaya çıkmasına neden olur. Bu hale düşüldüğünde ülkenin yararı için yapılacak en iyi şey millet iradesine tekrar başvurmak olacaktır. İşte bu dönemlerde de aynı durum yaşandı. 1999'da REFAH-YOL Hükümeti ve 2002'de de DSP-ANAP ve MHP'den oluşan üçlü koalisyon hükümeti yukarıda açıklanan nedenlerle bir erken genel seçim kararı aşmıştır.

4. Türkiye'de başta muhalefet partileri olmak üzere, çeşitli sivil toplum örgütleri ve kamuoyunun iktidardaki parti veya partilere baskı yapması ve erken genel seçim için ısrarlı olması bir erken genel seçimi gündeme getirebilmektedir. Özellikle demokratik toplumsal yapılarda sivil toplum örgütlerinin ve günümüz globalleşme sürecinde ulusal ve uluslararası kamuoylarının siyaset üzerinde çok büyük etkileri vardır. Bu etkiler çok yoğun olmasa da Türkiye'de de görülebilmektedir. Örneğin 1994 yılında hükümeti 5 Nisan kararlarını almaya zorlayan ekonomik kriz sonrasında başta iş çevreleri ve sabit gelirliler olmak üzere toplumun hemen hemen her kesiminden hükümete yönelik eleştiriler yoğun bir şekilde dile getirilmeye başlandı. Eleştirilere dayanamayan DYP-SHP koalisyon ortakları, erken genel seçim kararı almak zorunda kaldı. Yine şekilde 2002 yılında erken genel seçimlere ülkeyi götüren gelişmeler de buna çok büyük oranda benzemektedir. Belki Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin o güne kadar yaşamış olduğu en derin ekonomik

kriz, ülke siyasetini de sarstı. İktidarda bulunan üçlü koalisyon hükümeti kamuoyundan gelen yoğun baskılara dayanamayarak, erken genel seçim kararı almak zorunda kaldı.

5. Askerler de Cumhuriyetten bugüne iki defa yönetime tamamıyla el koyarak (27 Mayıs ve 12 Eylül askeri müdahaleleriyle olduğu gibi) iki defa da iktidara baskı yapıp hükümetleri istifaya zorlayarak (12 Mart ve 28 Şubat olduğu gibi) erken seçime gidilmesine neden olmuşlardır. Yöntemlerin her ikisi de ancak demokratik gelişimini tamamlayamamış, demokratik kurumlarını tam oluşturamamış ülkelerde aynı şekilde ortaya çıkıp, aynı sonuçları doğurmaktadır. Yani askerlerin müdahalesiyle siyasal iktidarların değişmesi az gelişmişliğin bir sonucudur. Bu konuda örneğin Turgut Taylan, ordunun siyasetteki ağırlığının çok olmasını burjuvazinin siyasal istikrarsızlığına bağlamaktadır (1984: 41). Yine Shick ve Tonak, ordunun müdahalelerini, burjuvazinin zayıflaması ve sorunlar yaşamasına bağlamaktadırlar (1992: 399). Yani aslında ordu, kapitalist ekonomik yapının ve bununla bağlantılı olarak liberal siyasal yapının tökezlemeye başladığı durumlarda, eski duruma dönülmesi için ülke yönetimine müdahale eder. Bu yorumların tümü aslında askeri darbelerin az gelişmişlikle ilgili olduğunu ortaya koymaktadır.

6. Aynı şekilde 2007 seçimlerinin erkene alınmasında olduğu gibi, Türkiye’de bazen çok spesifik konular da erken seçime neden olabilmektedir. Bu dönemde erken genel seçimler için çok da baskı yokken, Cumhurbaşkanı’nın seçilmesi konusunda ortaya çıkan tartışmalar ve yine Anayasa Mahkemesinin Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 1. turunu geçersiz sayıp, mecliste toplantı yeter sayısını Cumhurbaşkanı seçiminde de 367 olarak belirlemesi ve meclisin de bu yapıyla Türkiye’nin 11. Cumhurbaşkanı seçemez hale gelmesi, ülkenin bir erken genel seçime gitmesini zorunlu kıldı. Erken genel seçimlerin nedenlerine Türkiye’ye özgü böyle bir nedeni de eklemek yanlış olmaz.

7. Türkiye’de erken genel seçime gitmek için bir başka neden daha ortaya çıkmak üzere. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının, Anayasa Mahkemesine AKP’nin kapatılması için dava açmasında olduğu gibi, artık Türk siyasal literatürüne yeni bir erken genel seçim nedeni daha kazandırılmış olma olasılığı ortaya çıktı. Ülkemizde hükümetleri devirip, onları değiştirebilen bürokratik bir güç olarak ordu varken, bu güce bir ikincisi daha eklenmektedir. Artık yeri geldiğinde Anayasa Mahkemesi de beğenmediği hükümetleri dolaylı da olsa devirebilecek kadar önemli bir güce sahip olduğunu söylemek olasıdır.

Ancak yukarıda saydığımız Türkiye'ye özgü erken genel seçim nedenlerinin önemli bir kısmına gelişmiş Batı ülkelerinde rastlamak çok kolay bir olasılık değildir. Çünkü öncelikle bu tür ülkelerde demokrasi, kurumlarıyla birlikte tam yerleşmiş durumdadır. Bu nedenle de siyasal partilerin liderlerinin değişmesiyle ya da siyasal partilerin kapatılması çok zorlaştırıldığı için siyasal partilerin kapatılması nedenleriyle bir erken genel seçime gitme durumuna rastlamak neredeyse imkansızdır. Yine bununla birlikte halk, demokrasiyi, demokratik kurumları içselleştirip, bütün sorunlarını demokratik yöntemlerle giderme geleneğine sahip olduğu için, demokrasi dışı bütün yöntemlere kapılarını kapatmıştır. Bu nedenle askeri darbeler yoluyla bir iktidar değişimi ya da parlamentoların feshine tanık olmak neredeyse imkansızdır. Bunların yanında Özellikle demokrasilerini geliştirmiş Avrupa ülkelerinde gelişen siyasal ve demokratik yapıya bağlı olarak iki partili siyasal sistemler oluşmaktadır. Amerika'da Cumhuriyetçi Parti ile Demokrat Parti; İngiltere'de Muhafazakar Parti ile İşçi Partisi; Almanya'da sol kanadı temsilen Alman Sosyal Demokrat Parti (SPD) ile Hıristiyan Demokrat Birliği (CDU) ve Hıristiyan Sosyal Birliği (CSU)'nin oluşturduğu sağ birlik; gibi örnekleri arttırmak olasıdır. Oluşan bu iki partili yapılar güçlü hükümetlerin ortaya çıkmasını olanaklı kılmaktadır. Güçlü hükümetlerin oluşması da uzun süreli istikrarlı hükümetlerin oluşmasını sağlamakta ve erken seçim konusunda Türkiye'ye özgü nedenlerden biri daha Avrupa ülkelerinde kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. Örneğin, İngiltere'de Birinci ve İkinci Dünya Savaşının yaşandığı olağanüstü dönemler dışında büyük çoğunlukla seçimler düzenli aralıklarla yapılmıştır. 1911 yılına kadar seçim dönemleri birkaç defa değişikliklere uğramış ancak son olarak, bu tarihte yapılan bir değişiklikte seçim döneminin en fazla 5 yıl olacağı belirtilmiştir. Ancak bu tarihten sonra yapılan genel seçimler çoğunlukla 4 yılda bir yapılmış ve seçimlerin 4 yılda bir yapılması bir gelenek haline gelmiştir. Ancak yasalarda seçim döneminin 5 yıl olması hükme bağlanmış olmasına karşın, uygulamada 4 yıllık gelenek oluşmuştur. İngiltere'nin demokrasi geleneği göz önüne alındığında seçimlerin 4 yılda bir yapılması geleneksel açıdan yerleşik bir uygulama haline geldiği için seçimlerin 4 yıllık bir yasama döneminden sonra yapılması bu seçimlerin erken genel seçim olarak adlandırılması gerekliliğini doğurmamaktadır. Bunun yanında yine yasalarda seçim döneminin en fazla 5 yıl olacağı belirtilmiştir. Yani mutlak bir emredici süre yoktur. Sadece bir üst sınır getirilmiştir (www.egitimingiltere.com)

Türkiye'ye özgü bu nedenlerin dışında erken genel seçimlere yol açan bazı genel nedenler de vardır. Bunları da şöyle özetleyebiliriz:

1. İktidardaki parti veya partilerin meclisteki sandalye sayılarının çeşitli nedenlerle meclis çoğunluğunun altına düşmesiyle bu hükümetin azınlık hükümeti durumuna gelmesi, bir erken genel seçim nedeni olabilmektedir. Bu tür bir neden bizde de çok sık ortaya çıkmaktadır. Gerek 1980 öncesi ve gerekse de 1980 sonrası seçimlerinde bu tarzda gelişmeler yaşandı ve özellikle de iktidardaki parti ya da partiler, mecliste mutlak çoğunluğu kaybettikleri için erken seçime gitme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Örneğin 11 Ocak 1998'de Ecevit dışarıdan DYP'nin desteğiyle azınlık hükümeti kurdu. Ancak azınlık hükümetinin ömrü uzun olmadı ve aynı yılın 30 Temmuz'unda, 18 Nisan 1999 günü erken genel seçimlerin yapılmasına meclisçe karar verildi.

2. Ayrıca Türkiye gibi ordunun siyasi iktidara baskı yapabildiği ülkelerde, ordunun baskısının çok ileri boyutlara ulaşması, iktidardaki parti veya partileri bir erken seçim kararı almak zorunda bırakabilmektedir. Gerçi Türkiye'de ordunun aşırı baskısı erken genel seçime değil, daha çok hükümet değişikliklerine yol açmıştır. 12 Mart muhtırası ve 28 Şubat 1997'deki Milli Güvenlik Kurulu kararları bir erken seçime değil, daha çok bir hükümet değişikliğine yol açmıştır. Ancak bu baskıların daha da ileriye gidip, meclisten hükümet çıkarma alternatiflerini yok etmesi, bir erken genel seçimi zorlamaktadır.

3. Bir partinin mecliste tek başına hükümeti kurmaya yetecek sayıda milletvekiline sahip olamaması nedeniyle koalisyon hükümetlerinin zorunlu olduğu durumlarda, çeşitli koalisyon denemelerinin başarısız olması sonucu, meclisten başka bir koalisyon alternatifinin çıkmasının mümkün olmadığı durumlarda da erken genel seçimlere gidilebilmektedir.

4. Ülke ekonomisinin kötüye gitmesi nedeniyle, yüksek enflasyondan olumsuz yönden etkilenen çeşitli toplum kesimlerinin, hükümete karşı cephe almaları ve bu tepkilerin gittikçe artarak devam etmesi, seçimlerin erkene alınmasına neden olabilir.

Sonuç

Aslında her ülkenin kendi siyasi deneyimi ve toplumsal kültür birikimi yasama süresini belirlemede çok önemli rol oynar. Bir ülkede karar alıcılar yasama süresini belirlerken bu gerçekleri göz önünde tutmak zorundadırlar. Ancak ülkemizde 1982 Anayasası hazırlanırken ülkemizin siyasi kültürü göz önüne alınmadığı için erken genel seçim geleneği oluşmuştur. 1961

Anayasası normal yasama dönemini 4 yıl olarak belirlemiştir, ancak 1982 Anayasası'nı hazırlayanlar ülkeyi çok sık seçim atmosferine sokmamak için yasama süresini 5 yıl olarak belirlemişlerdir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi 5 yıllık süre, siyasal gelenek ve kültürümüze uygun düşmediği için 1980'den sonra yapılan seçimlerden hiçbiri normal zamanında yapılmamıştır. Ancak gecikmeli de olsa 21 Ekim 2007'de referanduma sunulup, kabul edilen 5678 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun'la yasama dönemi 4 yıla indirilmiştir. Ancak Ana Muhalefet Partisi Bu değişikliği Anayasa Mahkemesine taşımıştır. Ancak her ne olursa olsun, yasama döneminin 4 yıla indirilmesine ilişkin iradenin ortaya konmuş olması, memnuniyet verici bir gelişmedir.

Kaynakça

- Akşin,Sina, (2005), “Siyasal Tarih (1950-1960)”, *Yakancağ Türkiye Tarihi*, (Editör: Sina Akşin), İstanbul: Doğan Yayıncılık
- Cumhuriyet Ansiklopedisi, (2003), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Eroğul,Cem, (1990), *Demokrat Parti: Tarih ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Yayınları
- Huntington,Samuel P., (1968), *Political Order in Changing Societies*, New Haven: Yale University
- Kalaycıoğlu,Ersin, (2007), “Türkiye’de Politik rejimin Evrim ve Yasama Sistemi”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, (Editör: Ersin Kalaycıoğlu,Ali Yaşar Sarıbay), İstanbul: Alfa Yayınları
- Kongar, Emre, (1985), *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Öztekin, Ali, (2007), *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara: Siyasal Yayınları
- Sarıbay, Ali Yaşar, (2001), *Türkiye’de Demokrasi ve Siyasal Partiler*, İstanbul: Alfa Yayınları
- Schick, İrvin Cemil-Tonak, E.Ahmet, (1992), *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Belge Yayınları
- Sezan,Saim, (1994), *Seçim ve Demokrasi*, Ankara: Gündoğan Yay.
- Şeker, Murat, (1996), “Toplumumuzun Yapısal Sorunlarına İlişkin Notlar”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Ankara: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, yıl: 2, sayı: 9, s.30-33
- Taylan, Turgut, (1984), “Capital and State in Contemporary Turkey”, *Khamsin*, sayı: 11 s.41
- Türk, Hikmet Sami, (1997), *Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Ankara: TESAV Yayınları
- www.egitimilgere.com, 05.08.2008